

вказує-що-з-початком-весни-українські-фермери-стикаються-з-ризиком-смерті-від-мін

6. ООН заявляє, що Росія продовжує катувати та страчувати українських військовополонених. URL: <https://ukraine.un.org/uk/264368-oon-zayvlyae-sho-rosiya-prodovzhuє-katuvati-ta-strachuvati-ukraїnських-vіysьkovo-polonених>

7. Удари по критичній інфраструктурі призводять до перебоїв електро- та водопостачання. URL: <https://ukraine.un.org/uk/264067-удари-по-критичній-інфраструктурі-призводять-до-перебоїв-електро-та-водопостачання>

8. All efforts must be taken to prevent further loss of civilian lives in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/en/263458-all-efforts-must-be-taken-prevent-further-loss-civilian-lives-ukraine>

9. Strikes in Dnipro injure civilians and families fleeing violence. URL: <https://ukraine.un.org/en/264928-strikes-dnipro-injure-civilians-and-families-fleeing-violence>

10. The UN says Russia continues to torture and execute Ukrainian pows. URL: <https://ukraine.un.org/en/264368-un-says-russia-continues-torture-execute-ukrainian-pows>

11. With spring's arrival Ukrainian farmers face deadly danger from mines the UN says. URL: <https://ukraine.un.org/en/265079-spring's-arrival-ukrainian-farmers-face-deadly-danger-mines-un-says>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-450-7-37>

ГЕРМЕНЕВТИЧНА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЇ

Левченко Н. М.

доктор філологічних наук, професор,

академік АН ВШ України,

*професор кафедри української літератури та
журналістики імені професора Леоніда Ушкалова*

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

Основним джерелом давньокиївської літератури, поза сумнівом, є перші переклади Біблії, які стали першими зразками її тлумачення. За версією відомої легенди слов'янський переклад Святого Письма з грецької мови був зроблений святими рівноапостольними братами

болгарського походження Кирилом і Мефодієм у другій половині IX ст. Хрещення Русі за часів князя Володимира сприяло поширенню цього перекладу в новостворених церквах Русі. Насправді старослов'янський переклад комплекту біблійних книг був так само, як і у випадку з перекладом Септуагінти, довготривалим процесом, що розтягнувся на кілька століть, від IX по XII [9, с. 28]. Цим і пояснюється те, що тривалий час старокиївські книжники не мали комплексного, цілого старослов'янського перекладу Біблії, а лише окремі книги чи фрагменти, зокрема такі, як Остромирове Євангеліє 1056–57 рр., Архангельське Євангеліє 1092 р., Псалтир, Апостол та ін., що, з одного боку, ускладнювало, а з іншого – заохочувало розвиток біблійної герменевтики.

Отож перекладена Біблія була покликана забезпечувати утвердження й поширення християнства в Давній Русі-Україні. Однак українське Середньовіччя практично не знало Біблії в її цілісній формі. Вона функціонувала як віртуальне явище, була представлена в реальному церковному й культурному побуті кількома типами збірок, що, звісно ж, спонукало до активізації тлумачення Святого Письма з огляду на те, що фрагментарність змісту ускладнювала його розуміння.

Функцію роз'яснення Святого Письма взяла на себе біблійна герменевтика, яка розцінювала текст як низку знаків і фігур, організовану в систему подібностей і відмінностей, тому розуміння цих знаків перекладачем було запорукою успішного перекладу тексту внаслідок його правильного розуміння. Розгадування сенсу фігур значило «відкрити істину, заховану в Святому Письмі» [4, с. 157]. Кілька століть по тому німецький філософ, засновник «філософської герменевтики» Ганс-Георг Гадамер писав: «У будь-якому разі, герменевтичний підхід до тексту полягає в тому, щоб зосереджуватися не стільки на ступені перекладності тексту, скільки на ступені його неперекладності» [3, с. 145]. Отже, першочерговим завданням перекладача було, є і буде правильне розуміння тексту, що передбачає його тлумачення, тому переклад, розуміння і тлумачення стали спорідненими поняттями й вибудували закономірний логічний ланцюжок у галузі перекладу й герменевтики Біблії в літературі старокиївської доби.

Переклад Біблії виходить за рамці традиційної практики перекладу й накладає на перекладача додаткову відповідальність за відтворення не так словникового значення мовної одиниці, як її релігійного змісту. Божі слова, подані мовою оригіналу часом не знаходять цілком адекватного аналога в якійсь іншій мові. Основним завданням перекладача Святого Письма стає максимально точно тлумачення ідейного змісту релігійних вірувань, що зумовило звернення до герменевтичних принципів, інтенсивний розвиток яких спровокувала поява Септуагінти –

виконаного у II–III ст. олександрійськими богословами перекладу єврейської Біблії грецькою мовою з єврейської та арамейської мов, якими були написані книги Старого Заповіту.

Цей перший переклад Біблії містив у собі неточності, суперечності, що потребували тлумачення в межах релігійного канону. Спостерігалося значне розходження стилю і лексичних шарів у тексті П'ятикнижжя та деяких інших книг Старого Заповіту [7, с. 87]. На думку М. Марголіса, це було пов'язане з тим, що текст Септуагінти формувався досить тривалий час: аналіз мови показав, що Тора, або П'ятикнижжя Мойсея, була перекладена наприкінці III ст. до н. е., під час царювання Птолемея Філадельфа (285–247 до н. е.), а інші книги – у II ст. [8, с. 112; пор.: 6, с. 198].

Реконструкція первісного, вільного від ревізій та додавань, тексту Септуагінти є складною текстологічною проблемою. Збереглося кілька сотень рукописів, які містять деякі частини тексту оригіналу Септуагінти. За таких умов текст першого перекладу Біблії є надзвичайно цікавим для герменевта з огляду на різноманітність його технічного виконання, яка була викликана різним ступенем адекватності та буквализму різних зразків перекладу.

По-перше, він технічно виконаний досить варіативно, що дає підстави говорити про різні рівні адекватності й буквализму й, зрештою, про різновиди перекладу – від калькування до перекладу-тлумачення. По-друге, він ознаменував універсалізацію юдейської думки.

Важливу роль Септуагінта відіграла і в справі християнізації Київської Русі. Перенесення на слов'янський ґрунт християнської культури вимагало перекладу з грецької мови, необхідного для богослужінь зводу книг Старого й Нового Заповітів. Перші переклади біблійних книг не були перекладом «із грецької чи болгарської мов у сучасному розумінні цього слова» [5, с. 130], а були прагненням «осмислити нову літературу, інтерпретувати її, дати власне розуміння та оцінку, а головне – вписати її у контекст руського духовного життя і світогляду» [5, с. 130], не порушуючи при цьому канону, норм і правил перекладу й тлумачення Біблії.

У Київській Русі, куди біблійні тексти імпортувалися з Візантії через болгарське посередництво, вони потрапили під потрібну функціональну класифікацію: у службових реєстрах вибрані з канону тексти розташовувалися в тому порядку, в якому вони читалися під час богослужіння впродовж року, у четьїх – включав повний текст відповідної книги, структурований згідно зі встановленим порядком, а тлумачний текст розбивався на дрібні фрагменти, що їх супроводжували коментарі Отців Церкви. Кожен із названих зразків мав своє спеціальне призначення, склад, особливості тексту, власну історію виникнення та побутування.

Досить багато питань слов'янської біблістики досі не з'ясовано. Серед невирішених проблем залишається співвідношення слов'янської Біблії з грецьким текстом. Складності додає ще й та обставина, що на слов'янських землях, і в старій Україні зокрема, паралельно існувало кілька видів біблійного тексту: службовий, четій та тлумачний. Отже, можна стверджувати, що різні перекладачі брали в роботу відмінні версії оригіналу – списки, що походили від різних гілок текстуальної традиції.

Зважаючи на те, що з усіх книг поширеного в Київській Русі біблійного зводу маємо лише критичне видання четієго тексту Книги Буття та службового (паремійного) тексту Книги Вихід, ще й досі не з'ясовано, яка саме група грецьких списків використана при його створенні, а характеристика перекладацької праці подана в загальних рисах.

Проблема ускладнюється ще й тим фактом, що богослужбові книги збереглися у порівняно пізніх списках, а це здебільшого робить їхню текстологічну зв'язку з тим чи іншим авторським твором, в якому наявні зразки біблійної герменевтики як структуранти поетики, практично неможливою.

Варто також пам'ятати, що біблійні цитати пронизували майже всі перекладні твори, якими користувалися давньокиївські книжники. Недарма П. Білоус називає наших давніх авторів «садівниками», котрі «дбали про свій сад, хоч і висаджений частково із привезених з чужини дерев» [2, с. 295].

Часом неможливо навіть визначити, чи користувався автор якимось невідомим слов'янським перекладом Біблії, її оригінальним грецьким текстом, патристичними, богословськими чи богослужбовими текстами, значна частка яких складалася із біблійних цитат, чи відтворював Святе Письмо з пам'яті. Тим часом зіставлення вихідних текстів церковно-канонічної, агіографічної і проповідницької літератури, а перш за все Святого Письма, з відповідними старослов'янськими й давньоруськими перекладами дозволило б відтворити точні значення окремих слів і фразеологічних одиниць, так само, як і той понятійно-категоріальний апарат, яким користувалися давньоруські книжники й за допомогою якого вони сприймали й описували навколишній світ та біжучі події.

Однак з огляду на відсутність оригінальних перекладів Святого Письма старокиївського періоду на сьогодні зробити це майже неможливо. У такому разі виникає необхідність послуговуватися перекладами Біблії пізніших часів.

Відсутність повного перекладеного тексту Біблії в давньокиївській культурі загалом і в літературі зокрема компенсувалася зверненнями до церковного Передання, патристики, апокрифів та інших творів

християнсько-релігійного змісту візантійського й староболгарського походження. Звісно, засвоєна майже на рівних правах така різноманітність творів мала посутній вплив не лише на формування методи тлумачення Святого Письма, а й безпосередньо на характер пізнання світу та буття.

Література:

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого та Нового Завіту / пер. ієромонаха Рафаїла (Романа Турконяка). 4-ий повний переклад з давньогрецької мови. Київ : Українське Біблійне товариство, 2011. 1214 с.
2. Білоус П. Літературна медієвістика. Вибрані студії: У 3 т. Т. 1 : Зародження української літератури : монографія. Житомир, 2011. 376 с.
3. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і постика : Вибрані твори / пер. з нім. Київ : Юніверс, 2001. 288 с.
4. Левченко Н. Содомський дискурс в біблійній, сковородинській та війсьній харківській інтерпретації. *Studia Polsko-Ukraińskie*. № 10. 2023. С. 152–164.
5. Сліпушко О. Софія Київська. Українська література Середньовіччя : доба Київської Русі (X–XIII століття). Київ : Аконіт, 2002. 400 с.
6. Bleddyn J. Roberts. *The Old Testament Text and Versions*. Cambridge, 1951. 342 p.
7. Homig G. *Die Anfänge der historisch-kritischen Theologie*. Gottingen, 1961. 356 s.
8. Margolis Max L. *The Hebrew Scriptures in the Making*. New York, 1922. 298 p.
9. Thomson F. *The Slavonic Translation of the Old Testament. Interpretation of the Bible*. Ljubljana, 1998. P. 605–920.